

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА І СВЕТ

Пераход ад XX да XXI ст. брытанскі вучоны-літаратуразнаўца З. Баўман абазначыў як транзіт ад “стабільнай сучаснасці” да “цякучай сучаснасці”. Такім чынам метафарычна вызначаны асаблівасці ўвасаблення сучаснай праблематыкі ў творчасці пісьменнікаў: як нешта зменлівае і няўстойлівае. Аднак два дзесяцігоддзі XXI ст. ужо можна разглядаць як умоўна завершаны этап фарміравання новай парадигмы ў мастацкім адлюстраванні сацыяльна значных з’яў чалавечага жыцця. Адбываецца генерацыя новых сэнсаў, вызначэнне модусаў нацыянальнага быцця, фармулёўка кодаў нацыянальнай культуры ў кантэксце сусветнай.

У фарміраванні шматпалярнай, поліэтнічнай, полілінгвістычнай, мультыкультурнай сусветнай супольнасці нацыянальны вопыт кожнага яе суб’екта мае неацэннае значэнне. Беларуская культура і літаратура назапасілі значны мастацкі патэнцыял, варты самай шырокай рэпрэзентацыі ў сусветным кантэксце, дзякуючы мастацкім адкрыццям такіх аўтараў, як Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Вацлаў Ластоўскі, Алесь Гарун, Максім Гарэцкі, Кузьма Чорны, Іван Мележ, Іван Шамякін, Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка, Максім Танк, Васіль Быкаў, Янка Брыль, Кандрат Крапіва, Андрэй Макаёнак, Уладзімір Караткевіч, Рыгор Барадулін.

На літаратурную сцэну XXI стагоддзя выйшлі яскравыя і таленавітыя пісьменнікі Беларусі, творчасць якіх ужо была ўспрынята ў чытацкіх і навуковых колах, адзначана нацыянальнымі і міжнароднымі літаратурнымі прэміямі; творы якіх былі ўключаны ў навучальныя праграмы, заслужылі інтарэс у грамадстве і высокую адзнаку даследчыкаў: Андрэй Федарэнка, Віктар Казько, Уладзімір Сцяпан, Алена Брава, Ганна Севярынец, Барыс Пятровіч, Наталка Бабіна, Валеры Гапееў, Людміла Рублеўская, Святлана Алексіевіч, Віктар Марціновіч і іншыя.

Творы названых аўтараў вызначаюцца культурна-эстэтычнай і аксіялагічнай значнасцю, ўвасабленнем такіх рэалій сучаснага чалавечага існавання, як новая канцэпцыя асобы ў кантэксце псіхалагічнага рэалізму, глабальныя праблемы экалогіі, вайны, інфарматызацыі, гендэру і інш. Можна меркаваць, што сучасная беларуская літаратура, як і сусветная, распрацоўвае новую рэалістычную парадигму, якая выпявала на лепшых традыцыях рэалізму XIX і XX стагоддзяў, але прайшла шлях сутыкнення з постмадэрнісцкай парадыгмай, пераняўшы ад яе пашырэнне “дазволеных” тэм у мастацтве, светапоглядную множнасць, свабоду стварэння характараў, не абмежаваную знешнімі абставінамі ці ўстаноўкай на тыповасць героя і сітуацыі.

На сучасным этапе ў літаратуры як еўрапейскіх краін, так і Беларусі адбываецца новае разуменне таго, што ёсць чалавек. Гэта тычыцца таксама праблем свядомасці, псіхалогіі індывіда і масы, псіхалогіі цялеснага.

Пісьменнікі розных краін адлюстроўваюць у творчасці не толькі гэтыя з'явы, але і сутнасць чалавека, выпрацоўваюць канцэпцыю асобы ў кантэксце як нацыянальных, так і глабальных уплываў.

Феномен беларускай літаратуры пачынае распаўсюджвацца ў міжнароднай літаратурнай прасторы дзякуючы Нобелеўскай прэміі, якую ў 2015 г. атрымала наша суайчынніца Святлана Алексіевіч. Аднак акрамя выбітных класікаў і самой С. Алексіевіч, рэдкіх пісьменнікаў ведаюць у краінах заходняй Еўропы. І гэта зразумела: патрэбны пераклады на еўрапейскія мовы. У выніку агляду англамоўнай медыйнай літаратурна-крытычнай прасторы выяўлена, што найчасцей сярод сучасных беларускіх аўтараў, у тым ліку эмігрантаў, у англамоўнай папулярнай крытыцы ўзгадваюцца С. Алексіевіч, А. Бахарэвіч, В. Гапеева, В. Морт, В. Марціновіч. Сучаснага чытача Вялікабрытаніі і Злучаных Штатаў найбольш цікавіць беларуская гісторыя XX ст., пытанні мовы і нацыянальнай культуры праз адлюстраванне ў мастацкім тэксце.

Адным са шляхоў прасоўвання найбольш цікавых і таленавітых твораў у камунікацыйную прастору сусветнай літаратуры можа быць даследаванне тыпалагічных сувязей. У сучаснай культуры для гэтага маюцца ўсе падставы: ніхто не аспрэчвае той факт, што і сучасныя філасофскія сістэмы, і светапогляды, і культурныя тэндэнцыі мігрыруюць з хуткасцю перадачы электроннага сігналу.

Важнай тэндэнцыяй у захаванні беларускай літаратурнай спадчыны ў XXI стагоддзі з'яўляецца далейшае развіццё літаратуры беларускай эміграцыі, а таксама ўзнаўленне навуковай цікавасці да пісьменнікаў-эмігрантаў мінулага стагоддзя, у асаблівасці беларускіх польскамоўных пісьменнікаў. Асэнсаванне Другой сусветнай вайны займае важнае месца ў творах Масаея Сяднёва, Рыгора Крушыны і Янкі Юхнаўца. Т. Даленга-Мастовіч і С. Пясецкі вартыя ўвагі ў сувязі з прэзентаваннем дзвюх геапаэтычных мадэляў Беларусі. Адкрыццё эмігранцкіх твораў Морыса Хіндуса таксама спрыяе іміджу беларускай літаратуры ў свеце.

Цэлы пласт сучасных беларускіх твораў прысвечаны праблемам асобы і свядомасці. Актыўна развіваецца жаночая псіхалагічная проза (Р. Баравікова, А. Брава), інтэлектуальна-псіхалагічная проза (В. Казько, В. Гігевіч, А. Асташонак). Псіхалагічна-ментальны свет і экзістанцыйны стан беларуса (сучаснага чалавека) асэнсоўваюць у сваіх творах А. Кудравец, А. Жук, Ю. Станкевіч і А. Федарэнка.

Беларуская літаратура пачынае займаць дастойнае месца ў сістэме сусветнага літаратурнага развіцця. Зробленыя мастацкія адкрыцці ў галіне такіх сусветна значных праблем, як «прарок і народ», «мастак і народ», «лёс нацыі і сусветная цывілізацыя», «чалавек і вайна», «чалавек і прырода», «свет у постчарнобыльскую эпоху», значна актуалізуюць змястоўнасць, маральны пафас, інтэлектуальны патэнцыял беларускай літаратуры. Заслугоўвае шырокай папулярызцыі ў свеце беларуская ваенная проза, постчарнобыльская і экалагічная літаратура, інтэлектуальная і духоўная лірыка, жаночая паэзія, эксперыментальная паэзія, гістарычная проза і драматургія.

Мастацкая рэпрэзентацыя асабліва значных з’яў жыцця (інфармацыйная тэхналагізацыя, штучны інтэлект, экалагічнае мысленне, міжнародныя грамадскія праблемы, асэнсаванне навуковых адкрыццяў, зварот да гісторыі з дапамогай новых ведаў і інш.) у беларускай і замежнай літаратурах пачатку XXI ст. вызначаецца тыпалагічнай блізкасцю, аднак мае і нацыянальную спецыфіку.

Ю. У. Раманчук

ЭНАНТЫЯСЕМІЯ ПРЫСТАЎКІ АБ- (АБА-) У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Энантыясемія можа праявіцца ў мове на этапе словаўтварэння. У асноўным у беларускай мове энантыясемічнымі з’яўляюцца дзеясловы і ўтвораныя ад іх назоўнікі з прыстаўкамі *а-*, *аб-* (*аба-*), *ад-*, *вы-*, *да-*, *з-*, *за-*, *на*, *па-*, *пера-*, *раз-*(*рас-*), *с-*, *у-*, якія здольны выказваць супрацьлеглыя або проціпастаўленыя значэнні.

У энантыясемічных дзеясловах з прыстаўкай **аб-** (**аба-**) рэалізуюцца 3 групы апазіцый.

Асноўную групу складаюць дзеясловы, у якіх з дапамогай прыстаўкі *аб-* (*аба-*) першаснае і другаснае значэнні проціпастаўлены па семам ‘дзеянне міма ці вакол аб’екта’ – ‘дзеянне з поўным ахопам аб’екта’. Гэтыя значэнні актуалізуюцца, галоўным чынам, пры спалучэнні прыстаўкі з дзеясловамі перамяшчэння *бегчы*, *ісці*, *везці*, *весці*, *ехаць*, *ляцець*, *несці*, *каціць*, *плысці*, *скакаць* і т.п. Пры гэтым першае значэнне энантыёнімаў можа быць выказана з дапамогай паказальнікаў *вакол*, *кругом*, *з усіх бакоў*, *збоч*, а другое – з дапамогай займеннікаў *увесь*, *усе* ў адпаведных формах.

Прыкладамі служаць лексемы *абабегчы* ‘бегучы, абмінуць’ (*абабегчы вакол дома*) – ‘бегаючы, пабываць у многіх месцах’ (*абабегчы ўсіх суседзяў*); *абвесці* ‘правесці вакол або міма’ (*абвесці вакол возера*) – ‘водзячы каго-небудзь, пабываць у многіх месцах’ (*абвесці дзяцей па ўсіх музеях*); *аб’ехаць* ‘праехаць збоку, абмінуць’ (*аб’ехаць балота*) – ‘ездзячы, пабываць у многіх месцах’ (*аб’ехаць паўсвету*); *абнесці* ‘падыходзячы да кожнага, пачаставаць’ (*абнесці гасцей прысмакамі*) – ‘частуючы, прапусціць каго-небудзь’ (*абнесці чаркай*) і інш.

Прадстаўленыя прыклады дэманструюць апазіцыю значэнняў прэфіксальных дзеясловаў ‘ажыццявіць дзеянне, накіраванае міма ці вакол аб’екта’ – ‘ажыццявіць дзеянне, накіраванае на ахоп многіх / ўсіх аб’ектаў або на ахоп усёй паверхні аб’екта’.

Да другой групы належаць дзеясловы, проціпастаўленыя па семам ‘выдаленне з паверхні’ – ‘даданне на паверхню’: *абабіць* ‘удараючы, прымусіць адпасці, адчысціць, атрэсці’ (*абабіць попел з папяросы*) – ‘прыбіць, пакрыўшы, абцягнуўшы чым-небудзь’ (*абабіць дэрмацінам*); *абвеяць* ‘абарваць, абтрэсці’ (*вецер абвеяў лісце*) – ‘абсыпаць’ (*падарожнага*